

моря хронологічно співпало з одним із найскладніших періодів іспанської історії – правління Фернандо VII (1808–1833 рр.), що позначилося французьким завоюванням Іспанії та антифранцузькою „Війною за незалежність”, колоніальними війнами і втратою більшості американських колоній, які стали незалежними державами, численними ліберальними революційними повстаннями всередині країни. Внаслідок цього урядова політика була зосереджена на внутрішніх питаннях, а іспанській короні та купцям бракувало ресурсів для успішної конкуренції з іншими народами. По-друге, іспанська чорноморська торгівля гальмувалася невирішеністю питання вільного проходження турецьких проток, що спричиняло зайві незручності та відштовхувало купців від даного напрямку торгівлі. Врешті, Іспанії того часу бракувало ініціативних комерсантів, які б, подібно до іспанського представника у Петербурзі другої половини XVIII ст. А. Коломбі, доклали максимум зусиль для організації торгівлі.

1. Золотов В.А. *Внешняя торговля Южной России в первой половине XIX века.* – Ростов-на-Дону, 1963.

2. Додолев М.А. *Россия и Испания 1808–1823 гг. Война и революция в Испании и русско-испанские отношения.* – Москва, 1984.

3. Schop Soler A.M. *Un siglo de relaciones diplomáticas y comerciales entre España y Rusia, 1733–1833.* – Madrid, 1984.

4. *Archivo Histórico Nacional. Sección de Estado.* – Legajo 6220: *Correspondencia del Consulado de Odessa (1802–1833).*

5. *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского Министерства иностранных дел /* Ред. кол.: А.Л. Нарочницкий (отв. ред.) и др. – *Серия Первая (1801–1815 гг.). – Том Первый (март 1801 г. – апрель 1804 г.).* – Москва, 1960.

6. *Внешняя политика России XIX и начала XX века. Документы Российского Министерства иностранных дел /* Ред. кол.: А.Л. Нарочницкий (отв. ред.) и др. – *Серия Первая (1801–1815 гг.). – Том Седьмой (май 1814 г. – ноябрь 1815 г.).* – Москва, 1972.

В. Яремчик

ПРОБЛЕМА КОНСОЛІДАЦІЇ У ДІЯЛЬНОСТІ УКРАЇНСЬКИХ ПОЛІТИЧНИХ ПАРТІЙ СХІДНОЇ УКРАЇНИ (1900 – 1917 РР.)

Закономірним явищем українського національного відродження на зламі XIX – XX ст. стало утворення українських політичних партій, які очолили новітній громадсько-політичний рух українського народу за соціальне та національне визволення. В Наддніпрянській Україні процес національного партійного будівництва, який розпочався у 1900 р. з Революційної української партії, формування партійної системи, відбувався у набагато складніших умовах. Значне інтегрування Наддніпрянщини, її інтелектуальної еліти та суспільства до загальноросійського культурно-політичного простору, в якому ширились різноманітні суспільні доктрини демократичного, ліберального, націоналістичного, соціалістичного напрямів, створювало проблему у створенні як потужного політичного в організаційному плані руху, так і виробленні всеохоплюючої стратегії національного руху [1, 127, 134, 135; 2, 48]. Наслідком

цього стало виникнення в Наддніпрянській Україні ряду політичних українських партій з різнобарвним, інколи досить близьким ідеологічним спрямуванням, і через це малопотужних. До того ж, відповідним зразком для творення ліво-радикальних та соціалістичних груп в Наддніпрянщині, які зайняли основний сегмент серед національних партій, слугували російські організації [3, 9]. Відсутність політичних свобод, що виключало будь-яку можливість легальної діяльності, беззаперечна перевага загальноросійських політичних партій з їх централізаторськими тенденціями у поєднанні з невисоким рівнем національної самосвідомості українського народу стали причиною еволюції українських політичних сил у вирішенні одного з провідних – українського питання, від „самостійництва” (окрім УНП) до обмеженого суверенітету у складі Росії. З наступом політичної реакції після поразки революції 1905 – 1907 рр. національний партійно-політичний рух майже повністю припиняється, виявляючи активність через громадсько-культурні об’єднання, конспіративні організації чи в еміграції.

Значним випробуванням для всього українського суспільства, українських партій стала Перша світова війна, з наслідками якої „малі” народи пов’язували утворення національних держав. Зрозуміло, що успішна реалізація цих намірів значною мірою залежала як від сприятливого збігу обставин, пов’язаного з перемогою певного військового блоку, так і з державотворчими потенціями народів, їх партійно-політичного проводу. З початку війни в середовищі українського політичного руху по питанню відношення до війни виокремились три ворогуючих між собою течії.

I. Провідні позиції серед української громади, її громадсько-політичного проводу займав оборонський напрям. Він уособлювався з діями ТУП, яке прагнуло попередити силові антиукраїнські акції самодержавства та розраховуючи на демократизацію Росії в ході війни, наприкінці липня 1914 р. на сторінках московського журналу „Украинская жизнь” виступило з маніфестом „Війна і українці” з висловлюванням підтримки уряду і закликом до українців виконати свій громадянський обов’язок [4, 129]. Окрім позиції ТУП, в заяві проглядалася і тактика українських соціал-демократів, спрямована на спільні дії з іншими революційними силами Росії [5, 93]. У наступному на хвилі антиукраїнських утисків цей напрям значно дистанціюється від проурядового табору.

II. Відверто антиросійські позиції займала політична еміграція на теренах Австро-Угорщини, яка пов’язувала вирішення українського питання з військовою поразкою Росії. Цей напрям прагнув досягти мети шляхом узгодження інтересів головних військових супротивників Росії з Українською державністю. У серпні 1914 р. у Львові було утворено Союз визволення України (СВУ), який сформувався з представників УСДРП, вихідців з УСД „Спілки” та есерів (Д. Донцов, В. Дорошенко, А. Жук, М. Залізняк, М. Меленевський, О. Скоропис-Йолтуховський та ін). Враховуючи геополітичну ситуацію та сподіваючись на підтримку Німеччини та Австро-Угорщини, СВУ задекларував про намір створення самостійної монархічної Української держави, побудованої на демократичних засадах [6, 372-373].

III. Третій напрям, за висловом В. Винниченка, був не російським, й не німецьким, а українським – „орієнтація на себе, на свої сили, на рятунок своїми власними зусиллями, зусиллями своїх працюючих мас” [7, 41]. До нього входила значна частина українських соціал-демократів на чолі з В. Винниченком,

закордонний осередок УСДРП, який гуртувався навколо журналу „Боротьба” (Женева), зостановлюючись на приматі захисту інтересів української нації, а не імперських амбіцій під гаслами „Геть війну!”, „Хай живе автономія України!”. Ці дії знайшли адекватну оцінку й з боку департаменту поліції Росії, який характеризував тактику українських соціал-демократів по відношенню до війни як цілком вільну від „оборонства” і взагалі всіляких зобов’язань щодо Російської імперії [8]. Подібну позицію „українського інтересу” займали прибічники В.Липинського (консервативно-монархічне спрямування) та УНП. Загалом, цей організаційно-розпорядений табір не мав значних впливів у суспільстві.

Щодо УСДРП, то на її тактиці суттєво позначилися процеси, які відбувалися в середовищі II Інтернаціоналу. Як відомо, партія цілковито підтримала антимілітаристські ухвали Штутгартського (1907 р.), Копенгагенського (1910 р.) та Базельського (1912 р.) Конгресів соціалістичного руху, спрямованих (резолуція Штутгартського конгресу) на об’єднання соціалістів всіх країн з метою завадити війні, а у разі її вибуху намагатися швидкого її завершення, активізації визвольного руху з метою ліквідації капіталістичного ладу. На Базельському конгресі II Інтернаціоналу представники українських партій з Наддніпрянщини та Надністрянщини – УСДРП та УСДП оголосили спільну антивоєнну відозву [9]. Її основні думки увійшли до „Маніфесту Інтернаціоналу у справі війни” [10]. Водночас передвоєнні роки засвідчили початок розмежування орієнтації української соціал-демократії, коли підавстрійська УСДП все відвертіше проявляла політичний вектор, спрямований проти „вдвічного ворога” – російського царату [10]. Початок Першої світової війни та перехід європейських соціалістичних сил на позиції „соціал патріотизму”, що призвело до розвалу II Інтернаціоналу, викликало додаткові труднощі у діяльності УСДРП.

В роки війни фактор „гуртківщини” в повній мірі проявився і в діях наддніпрянської політичної еміграції. На кінець 1914 р. існував ряд емігрантських центрів – СВУ, есерівська група М. Залізняка, прибічників Д. Донцова, В.Степанківського, згадана женецька група УСДРП на чолі з Л. Юркевичем, які розгорнули між собою боротьбу як по ідейно-теоретичних питаннях, так і за право представляти інтереси Великої України. До речі, Л. Юркевич неодноразово виступав в пресі з критикою прихильників австро-німецької орієнтації – СВУ, але й засуджував „русофілів” з „Украинской жизни”. Намагаючись відстоювати „чисті” класові принципи, женецька група пропагувала ідею того, що світова війна не тільки не скасувала попередніх політичних завдань пролетаріату, а навпаки, вимагає напружити сили і з подвійною енергією боротися з самодержавством за Вільну Україну [11]. За дослідників згадані дії носили антисистемний характер, наносячи шкоду у цей момент інтересам української соціал-демократії [12, 29; 13, 203].

Так, у 1915 р. з приводу статті російського соціал-демократа Г. Алексинського („О провокации”), надрукованої в журналі „Современный мир” і підхопленій ліберальною та шовіністичною пресою, яка базувалася на критичних матеріалах Л. Юркевича з засудженням діяльності СВУ, Петроградська організація УСДРП прийняла резолюцію, в якій була визнана неприпустимість поглиблення суперечностей між українськими соціал-демократами. Дії „Боротьби” розцінювалися як втручання у діяльність СВУ та як такі, що сприяють ворогам українства, дають підстави стверджувати і надалі, що український рух є виявом

австро-німецької інтриги [14]. На захист СВУ перед обвинуваченнями „Боротьби” виступили галицькі та буковинські політичні діячі, зокрема УСДП [15, 126–127; 16, 177].

Водночас позиція женецької групи УСДРП стосовно СВУ, критика соціал-патріотизму європейської соціал-демократії не призвела до покращення порушених перед війною гострих суперечностей і з РСДРП. Незважаючи на те, що з боку газети „Соціал-Демократ” на початку 1915 р. була дана позитивна оцінка „Боротьбі”, в тому числі з причини його принципового розмежування з СВУ, це не змінило ставлення РСДРП (б) до українського соціал-демократичного руху як „буржуазно-націоналістичного” [17, 121]. Останнє змусило в свою чергу і Л.Юркевича вступити у полеміку з В. Леніним, звинувачуючи його у нещирості та упередженому ставленні до українського національно-визвольного руху.

Щодо Наддніпрянської України, то умови воєнного режиму значно звужували вектор дій українських партійно-політичних структур. Вони могли проявити свою активність лише спорадично. За роки війни так і не вдалося налагодити тісну співпрацю з СВУ. ТУП висловилося проти спільних дій з СВУ [18, 331, 345; 19, 11]. Водночас, її місцеві організації, як наприклад, Подільська, в якій були помітні впливи есерів, хоча і не симпатизували центральним державам, однак бажали поразки Росії, вважаючи, що тільки з-під її руїн можливе визволення поневолених нею народів [20, 9]. Керівництво УСДРП від початку виступило з різким осудом СВУ. На сторінках журналу „Украинской жизни”, редагованого С.Петлюрою, дії Союзу розцінювалися як „нерозважливий крок” політичної групи, яка втратила орієнтацію [21]. Невдалою виявилася й спроба О. Назарука, який, перебував у грудні 1914 р. у Стокгольмі, нав’язати контакти з підросійськими українцями, зокрема, з С. Петлюрою. З боку останнього надійшла відповідь, в якій він категорично відмовився від будь-яких контактів з галицькими українцями та СВУ, мотивуючи, що дії, спрямовані проти Росії, „строго осуджуються на Україні, бо вважаються шкідливими і для інтересів України” [22, 37]. Ці настрої відбивала й стаття В. Винниченка „В чем наша сила?”, в якій діяльність СВУ оцінювалася як вияв легковажної наївності. Він стверджував, що українство перетворилося вже на вагому політичну силу, однак силу не організовану, не здібну до дій, до своєї прояви. „Тому нас побоюються, але з нами не рахуються” [23]. Визначаючи і надалі доцільним триматися лише української орієнтації, він обертав свої надії до української демократії, її організації, самосвідомості. Однак в умовах війни це нагадувало чисті утопії. Не зважаючи на близькі гасла (поразки Росії), які відстоювала РСДРП, виявилися безрезультатними намагання СВУ налагодити стосунки і з російською соціал-демократією. Така пропозиція надійшла від члена Президії СВУ М. Меленевського (Басок), колишнього діяча УСД „Спілки” наприкінці 1914 р., до В. Леніна. Однак той висловився рішуче проти [24, 47].

Водночас розгортання антиукраїнської політики в Росії, відвертих репресій проти корінного населення Галичини та Буковини, окрім значної політичної радикалізації, призвело й до поширення в Наддніпрянщині сепаратистських тенденцій, що зближувало позиції місцевих партійних осередків з СВУ. Тим більше, що активізація політичного руху в Україні на початку 1915 р., організацій УСДРП (найвпливовіших на той час – Катеринославської, Київської, Полтавської, Харківської, тощо) [16, 235 – 237], есерів [25, 170], студентських організацій тощо відбувалася значною мірою саме під впливом агітаційно-пропагандистської

діяльності СВУ, його засад, спрямованих на поразку Росії та побудову самостійної української держави. Українські есери, зокрема, Київська організація, підтримали дії СВУ, про що свідчить публікація в середині 1915 р. в нелегальному журналі „Боротьба” платформи „СВУ” з його постулатом утворення нової національно-політичної організації в Україні після звільнення її від Росії, підготовки до скликання українського національного конгресу [26, 5 – 7].

Як представнику цих сил (від київської політичної конференції), Є.Голіцинському у 1915 р. вдалося двічі виїжджати на терени блоку Центральних країн для зустрічі з керівництвом СВУ. Під час першої з них (травень 1915 р.) між Є. Голіцинським та членами Президії СВУ А. Жуком та М. Меленевським було досягнуто угоди про створення спільних організаційних структур. Передбачалося перейменування Президії СВУ у „Закордонний Комітет Союзу”, а у Києві чи іншому великому місті створити Центральний Комітет Союзу. Спільними заходами Закордонного Комітету та Центрального Комітету мав бути утворений вищий політичний орган – головна Рада „Союзу визволення України”. Учасники наради сподівалися, що на базі згаданих політичних структур або за їх участі у випадку окупації Наддніпрянщини військами Центральних держав буде утворений тимчасовий орган національної влади [16, 233 – 235]. І хоча А. Жук наприкінці 1915 р. стверджував про існування двох центрів Союзу – Центрального Комітету на терені Наддніпрянської України та Президії Союзу (Закордонний Комітет), це швидше відповідало намірам, ніж дійсності. Українські історики, зокрема, Б. Корольов, І. Михальський стверджують про ймовірність існування подібних осередків та їх прибічників. В усякому разі у 1915 – 1916 рр. в Україні набули значного поширення губернські підпільні комітети (Комітети активних дій), серед них найбільш активні – київська та катеринославська групи „СВУ”, які працювали під прикриттям громадських організацій, „Просвіт”. Ідеї СВУ щодо політичного сепаратизму України були зафіксовані охранкою і в Петербурзі [27, 17 – 18].

Однак через збіг обставин спільні організаційні дії наддніпрянських партій з СВУ виявилися малоєфективними. Після ж проголошення імператорами Німеччини та Австро-Угорщини маніфесту щодо утворення Конгресової Польщі (листопад 1916 р.), що перекреслювало українські державотворчі наміри, відбувається перехід означеного табору на самостійницькі позиції, участі в загальноросійському революційному русі. Лише деякі студентські осередки, зокрема, київська „Українська громада” (створена наприкінці 1916 р.), прагнули перекинути міст від культурного до політичного сепаратизму й утворення незалежної Української республіки [26, 11 – 13, 18]. Ряд політичних організацій, як, зокрема, Катеринославський Ініціативний комітет Українського самостійного союзу [28, 101; 29, 9 – 11], УНП висували домагання незалежності України, однак самостійницькі ідеї не отримали широкої підтримки.

Загалом, не зважаючи на прояви політичної активності українських політичних партій в Східній та Західній Україні, пропаганду українського питання, відстоювання національних державницьких прагнень, в роки Першої світової війни головні суб’єкти військового протистояння, а також антивоєнні сили, пов’язані з соціалістично-революційним табором, продовжували і надалі ігнорувати українську проблематику, що не сприяло консолідації українського національно-визвольного руху. Про це свідчать, зокрема, міжнародні конференції

соцпартій, які відбулися під час війни – Лондонська (1915 р.), де на порядку денному було обговорення питання „права націй”, більш відомі – Ціммервальдська (1915 р.) та Кінтальська (1916 р.), головним прагненням яких було об’єднання соціалістичних сил, відродження II Інтернаціоналу, активізація боротьби за припинення війни. Не зважаючи на відповідну артикуляцію з боку УСДРП, яка підготувала делегатам кінтальської конференції французькою мовою доповідь у вигляді брошури „Україна і війна”, українська проблема на згаданому форумі, в тому числі за численного представництва РСДРП, так і не пролунала.

Цілком нові перспективи у розгортанні національно-визвольного руху, партійно-політичних зносин між Східною та Західною Україною розпочалися з вибухом Лютневої революції в Росії. Починаючи з весни 1917 р., провідні західноукраїнські партійно-політичні структури, передусім Українське парламентське представництво, налагоджують зв’язки з Центральною Радою через її Інформаційне бюро в Стокгольмі [31, 583].

Великі сподівання українські політичні сили, зокрема соціал-демократи Східної і Західної України, пов’язували з підготовкою до Стокгольмської конференції соцпартій, проведення якої планувалося влітку 1917 р. Цю конференцію УСДРП (В. Винниченко) розглядала як місток до спільних дій і засіб втілення ідеалу міжнародного соціалізму [32]. Серед прибулих на конференцію делегатів були й представники від соціал-демократії Галичини, які розгорнули жваву діяльність. Серед них С. Вітик, який звернувся до УСДРП з пропозицією представляти її інтереси на конференції [33]. Офіційний представник УСДП В. Темницький поширював серед прибулих делегатів брошуру А. Чернецького „Проти національного поневолення – за самостійність і незалежність України” (німецькою мовою), видану у 1916 р. у Відні [34, 46]. У викладеному В. Темницьким у липні 1917 р. меморандумі вказувалося, що повним і ефективним вирішенням національного питання, а разом з тим і впорядкування проблем Східної Європи, є створення самостійної Української держави, куди мають увійти всі землі, заселені українцями [31, 640]. Однак через заборону країн Антанти брати своїм громадянам участь у конференції, вона не відбулася. Більшовицька РСДРП, посилаючись на розбіжності з соціал-шовіністами, також відмовилася від участі в конференції.

Таким чином, не отримавши розуміння й підтримки з боку власних держав, ні з боку міжнародної соціал-демократії, а в наступному і з боку Антанти („14 пунктів” В. Вільсона), українські партійно-політичні сили були вимушені і надалі боротися за своє національне звільнення, соціальний прогрес самотужки.

---

1. *Політична історія України ХХ ст.* – К., 2002. – Т.1.

2. *Український вибір: політичні системи ХХ століття і пошук власної моделі суспільного розвитку.* – К., 2007.

3. *Феденко П. Український громадський рух у ХХ ст. Курс лекцій.* – Подєбриди, 1934.

4. *Новітня історія України (1900 – 2000).* – К., 2000.

5. *Гунчак Т. Україна: перша половина ХХ століття: Нариси політичної історії.* – К., 1993.

6. *До українського народу в Росії // Національні процеси в Україні: історія і сучасність. Документи і матеріали. Довідник.* – К., 1997. – Ч.1.

7. Винниченко В. Відродження нації. – Ч.І. – Київ; – Відень, 1920. – К., 1990.
8. Государственный архив Российской Федерации, г. Москва. – Ф. 102. – Оп. 253. – Спр. 24.
9. ЦДА України. – Ф. 275. – Оп.1. – Спр. 2459.
10. Вперед (Львів). – 1913. – № 1.
11. Боротьба (Женева). – 1915. – №1.
12. Німчук І. Українська політична еміграція у Відні в часи світової війни: Придніпрянська еміграція // *Визволення*. – Відень – Прага. – 1923. – Частина II.
13. Історія України: нове бачення. – К., 2000.
14. ЦДА України. – Ф. 274 – Оп.4. – Спр. 548.
15. Жерноклеєв О.С. Українська соціал-демократія в Галичині: *нарис історії (1899–1918)*. – К., 2000.
16. Патер І. Союз визволення України: проблеми державності і соборності. – Львів, 2000.
17. Ленін В.І. Примітка „Від редакції” до статті „Україна і війна” // *Ленін В.І. Повне зібрання творів*. – К., 1975. – Т.26.
18. Чикаленко Є. Щоденник (1907–1917). – К., 2004. – Т.1.
19. Дорошенко Д. *Історія України 1917–1923*. – Т.1. – Ужгород, 1932.
20. Григоріїв Н. Спогади „Руїника”. Як ми руйнували тюрму народів, а як будували свою хату. – Львів, 1938.
21. Украинская жизнь. – 1914. – № 11 – 12.
22. Петлюра С.В. Лист до О. Назарука // *Петлюра С.В. Народе Українській: вибрані статті, листи, документи*. – Харків, 1992.
23. Украинская жизнь. – 1915. – №7.
24. Ленін В.І. Баскові // *Ленін В.І. Повн. збір. тв.* – К., 1975. – Т. 49.
25. Ковалевський М. *При джерелах боротьби (Спогади, враження, рефлексії)*. – Інсбрук, 1960.
26. Михальський І. *Національно-політичний рух молоді в Україні в роки Першої світової війни (1914 – лютий 1917 р.)*. – Луганськ, 1995.
27. Корольов Б., Михальський І. „Союз визволення України” (1914 – 1918 рр.): *До історії створення та діяльності*. – Луганськ, 1996.
28. Реснт О.П. *Україна в імперську добу (XIX – початок XX ст.)*. – К., 2003.
29. Реснт О. *Світова війна і загострення суспільної кризи в Україні // Перша світова війна і слов'янські народи / Матеріали міжнародної наукової конференції (14 – 15 травня 1998 р.)*. – К., 1998.
30. Гермайзе О. *Матеріал до історії українського руху за світової війни // Український археографічний збірник*. – Т.1. – К., 1926.
31. Левицький К. *Історія визвольних змагань галицьких українців з часу Світової війни 1914 – 1918*. – Ч.ІІІ. – Львів, 1930.
32. *Робітнича газета*. – 1917. – 7 квітня.
33. *Робітнича газета*. – 1917. – 16 травня.
34. Чернецький А. *Спомини з мого життя*. – К., 2001.